

DESPRE „TALERUL DE AUR” AL MARELUI VORNIC
NICOARĂ. OPINII ȘI... OPINII

DE

OCTAVIAN ILIESCU

E X T R A S

DIN

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL”

XXIII/1, 1986

I A Ș I

UNIVERSITATEA „AL. I. CUZA”

B 64

Octavian Iliescu
A. I. 1986
București

DESPRE „TALERUL DE AUR“ AL MARELUI VORNIC NICOARA : OPINII ȘI... OPINII

DE

OCTAVIAN ILIESCU

În *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“*, t. XXI, 1984, p. 629, cercetătorul Sergiu Iosipescu semnează o recenzie a volumului *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées*¹, volum apărut la București în 1981 și cuprinzând lucrările Secției de Numismatică din cadrul celui de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București (august 1980). Apreciindu-l ca un „frumos volumaș, trecut din păcate neobservat“, autorul acestei recenzii enumeră principalele contribuții, adnotînd cîteva, care i s-au părut mai interesante și formulînd pe marginea lor păreri originale. Una din ele ne-a surprins, nu pentru faptul că vizează răspunsul nostru la intervenția prezentată de ing. Valerian L. Ciofu, la sesiunea sus amintitei Secții, ci pentru modul ambiguu în care a fost formulată, fără nici o explicație cu privire la contextul în care s-au manifestat cele două luări de atitudine. Procedînd astfel, recenzentul nu a oferit cititorilor săi nici o posibilitate de a înțelege, cît de cît, despre ce era vorba în realitate, în ședința respectivă; mai mult, a lăsat să planeze o adevărată confuzie cu privire la semnificația „talerului de aur“ al marelui vornic Nicoară, obiect al intervenției și al răspunsului la această intervenție, judecate de recenzent. Mai ales cel de-al doilea aspect ne-a obligat să revenim asupra acestui subiect, într-o vreme viu dezbătut în literatura de specialitate.

Dar mai întîi să-i dăm cuvîntul recenzentului. După cîteva considerații cu caracter general asupra meritelor comunicărilor românești, prezentate la Secția de Numismatică, autorul subliniază, ca un fapt pozitiv, «reducerea în atenție a unor descoperiri de mult uitate, cum este cazul „talerului“ marelui vornic al Țării de Sus, Nicoară, cunoscutul principelui Moldovei, Miron Barnovschi, repus în discuție de Valerian L. Ciofu și care — în *șofida întîmpinării de stricte clasificări a lui Octavian Iliescu* [subl. n.] — se leagă foarte bine de capacitatea minutorilor artelor aplicate din Principatele Române de a reîncepe în veacul XVII emisiunile monetare și — de ce nu? — de a falsifica moneda străină». Lăsînd la o parte exprimarea groasă și, pe alocuri, inadecvată, din pasajul citat, mărturisim că nu înțelegem motivarea reproșului ce ni se adresează prin aprecierea *întîmpinare de stricte clasificări*, referitoare la intervenția noastră în discuția deschisă de ing. Valerian L. Ciofu. Se știe doar prea bine că riguroasa unci clasificări, ca și aceea a unci exprîmări, constituie tocmai criteriul fundamental ce deosebește opera științifică de manifestările unui diletantism necontrolat, chiar dacă uneori nu lipsit de oarecare fantezie ingenioasă.

Pentru a înțelege însă rostul „întîmpinării de stricte clasificări“, este necesar să reconstituim cadrul în care s-au înscris cele două intervenții reținute de recenzent. Să precizăm în primul rînd că, la propunerea Biroului Comisiei Internaționale de Numismatică, sesiunea rezervată lucrărilor acesteia la cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București a dezbătut, în ziua de 11 august 1980, tema *Numismatica, izvor al istoriei artelor și al istoriei ideilor*. Din însărcinarea aceleiași Birou, raportul introductiv a fost prezentat de cercetătorul francez J.-B. Giard, membru consilier, care a accentuat mai degrabă slaba atenție ce i se acordă numismaticii, în calitatea mai sus arătată. Comunicările și intervențiile care au urmat s-au străduit să ilustreze rolul numismaticii, ca izvor aparte

¹ *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées. Travaux présentés au XV-e Congrès International des Sciences Historiques Bucarest, 11 août 1980, avec une préface de Robert A. G. Carson, publiés sous la rédaction de Octavian Iliescu (Commission Internationale de Numismatique), Bucarest, 1981, 101 p., XVI pl.*

pentru disciplinele citate în raport și au subliniat obligația ce revine în primul rînd numismaților de a contura și pune în valoare acest rol. După părerea noastră, aceste idei au reieșit pregnant, pe întregul parcurs al desfășurării lucrărilor Comisiei Internaționale de Numismatică, în cele două ședințe ce i-au fost rezervate la Congresul de la București.

Dintre comunicările prezentate în acest cadru, două au abordat subiecte de numismatică românească și anume, calitățile artistice ale efigiilor principilor emitenți în Țara Românească și în Moldova — Constanța Știrbu² — și în Transilvania — Iudita Winkler, Ana-Maria Velter și Francisc Pap³. În comunicarea sa, Constanța Știrbu a scos în evidență caracterul convențional al efigiilor voievozilor români din ambele țări, în secolele XIV—XV; de abia începînd cu Despot Vodă, sub influența întîrziată a Renașterii, apare pe monede portretul real al emitentului...⁴ Cu totul altul a fost caracterul emisiunilor monetare ale Transilvaniei, examinate de Iudita Winkler, Ana-Maria Velter și Francisc Pap, emisiuni care, apărînd din a doua jumătate a secolului XVI, ne oferă o adevărată galerie de portrete ale principilor Transilvaniei⁵.

Pe marginea acestor comunicări, ing. Valerian L. Ciofu, membru activ și vicepreședinte al Societății Numismatice Române, a dezvoltat o intervenție, cerînd să se adauge la exemplele discutate în cele două comunicări medalionul-taler al lui Nicooară, mare vornic al Țării de Sus a Moldovei între anii 1615—1620, 1624—1625 și apoi hatman al acestui Principat, de la 1627 la 1630; în textul scris al intervenției sale, predat spre a fi imprimat, intervenientul a adăugat o descriere completă a acestui „taler al lui Nicooară“, însoțită de o reproducere fotografică⁶.

În răspunsul nostru la această intervenție, am arătat că „talerul lui Nicooară“ nu poate avea nici o legătură cu efigiile monetare ale principilor țării române, pentru simplul și bunul motiv că nu are caracter de monedă, iar Nicooară, oricît de mare i-ar fi fost rangul boieresc, nu avea dreptul de a o emite, acest drept aparținînd exclusiv domnului țării, în Moldova ca și în Țara Românească; în continuare, am susținut că acest taler poate fi considerat ca o medalie cu caracter particular, oferită ca dar de Nicooării soției sale, cu prilejul unei aniversări oarecare⁷. Aceste argumente ni s-au părut de ajuns, în clipa cînd am intervenit în dezbateri, cu gîndul mai ales la eventualii auditori străini, care ar fi putut pleca din sală cu idei fundamentale greșite.

Dar ce este acest taler al lui Nicooară, în jurul căruia s-a stîrnit o discuție ce durează de un secol și jumătate? Fără a reconstitui aici istoricul cercetărilor ce i-au fost dedicate — firul lor poate fi ușor urmărit, consultîndu-se bibliografia redată în anexă —, considerăm totuși necesar a-l descrie. Talerul lui Nicooară este în realitate un medalion de aur, confecționat prin turnare, cu diametrul de 48,5 mm și greutatea de 64,03 g⁸. A fost publicat pentru prima oară în 1836—1837 de către baronul S. de Chaudoir, care l-a și reproduș într-o gravură ce figurează pe una din planșele lucrării sale⁹; această gravură a fost reprodușă de toți autorii care s-au succedat, în lipsa unui clișeu fotografic. Precizarea nu este lipsită de importanță, în aprecierea tehnicii și a detaliilor de execuție.

Ambele fețe ale acestui medalion au fost lucrate prin gravare manuală¹⁰ sau poate prin turnare și cizelare ulterioară¹¹ și se prezintă astfel:

² Constanța Știrbu, *Effigies conventionnelles et effigies-portrait dans l'art monétaire de la Valachie et de la Moldavie du XIV-e au XVIII-e siècle*, vol. cit., p. 75—87, pl. V—XI.

³ Iudita Winkler, Ana-Maria Velter, Francisc Pap, *Le portrait du prince régnant dans l'art monétaire de la Transylvanie aux XVI-e—XVII-e siècles*, *ibidem*, p. 88—93, pl. XII—XV.

⁴ Constanța Știrbu, *op. cit.*, p. 76—79.

⁵ Iudita Winkler, Ana-Maria Velter, Francisc Pap, *op. cit.*, p. 89—92.

⁶ Valerian L. Ciofu, *vol. cit.*, p. 98—100, pl. XVI, 3.

⁷ Octavian Iliescu, *vol. cit.*, p. 100.

⁸ Datele tehnice după Valerian L. Ciofu, *Talerul de aur al lui Nicooară, marele vornic al Țării de Sus a Moldovei de la începutul secolului al XVII-lea*, în *BSNR*, 70—74, 1976—1980, p. 461—468 + ilustrații.

⁹ Baron Sd de Chaudoir, *Aperçu sur les monnaies russes et sur les monnaies étrangères qui ont eu cours en Russie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, St. Petersburg — Paris, vol. I, 1836, p. 113—114; vol. III. Recueil de planches, 1837, tabela 3, nr. 1.

¹⁰ În acest sens, Valerian L. Ciofu, *op. cit.*, p. 461.

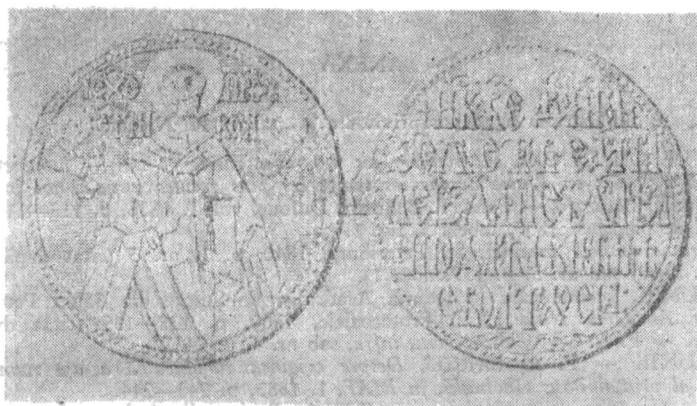
¹¹ În lipsa unui examen direct — talerul lui Nicooară se găsește la Muzeul Ermitaj din Leningrad, într-un fond inaccesibil — sau cel puțin a unei reproduceri fotografice, avansăm această ipoteză, cu rezervele cuvenite.

Av. Sf. Nicolae văzut din față, în trei sferturi, nîmbat, cu barbă, ținînd capul ușor înclinat spre stînga privitorului; e îmbrăcat în odăjdii arhieresti, cu mîna dreaptă, binecuvîntînd, în cea stîngă ținînd la piept evanghelia. În stînga, bustul lui Iisus Christos, în profil spre dreapta, nîmbat cu cruce și întinzînd spre sf. Nicolae evanghelia; în dreapta, bustul Maicii Domnului, în profil spre stînga, în atitudine de orantă. Inscripție în limba slavă: în părți СТ НН||КОЛА (Н și Н în ligatură); deasupra bustului lui Iisus: ICXC; deasupra celui al Maicii Domnului: HP 08 (М și Т din monograma МНТНР lipsesc din gravura reprodușă de Chaudoir). Cîmpul rămas liber a fost tratat prin hașurare cu linii horizontale¹². Totul într-o bordură formată dintr-un cerc de perle închis între două cercuri liniare.

Rv. Legenda în limba slavă, pe cinci rînduri, cu următorul text¹³:

† НИКОРА КЕЛЪ ДВОРННЪ ГОРНЕИ ЗЕМЛЕ. СТВОРИ ЕДИНЪ ТА||ЛЕРЪ ЗЛАТЪ. И СЪ
ЛАНЦЪ ЗЛАТЪ|| И ПОДАРОВА КНЕГИНѢ || СЕВА ТОДОСІА:

Unele litere sînt în ligatură; la baza inscripției, un ornament. Legenda are următorul înțeles în românește: *Nicoară, mare vornic al Țării de Sus, a făcut un taler de aur și cu lanț de aur și l-a dăruit doamnei sale Tudosia*. Totul într-o bordură de perle, la fel ca pe avers (fig. 1).

„Talerul de aur“ al lui Nicoară (după S. de Chaudoir)

Din descrierea de mai sus, se pot desprinde cu claritate următoarele concluzii:

1. Talerul de aur al marelui vornic Nicoară¹⁴ nu are nimic de a face cu numismatica Moldovei; așa cum reiese din însăși inscripția pe care o poartă pe revers, era un fel de medalion de aur, atîrnat la un lanț, tot de aur, cu destinația de a fi purtat la gît, ca iconiță *porte-bonheur*, de către Tudosia, soția lui Nicoară. Acest medalion a fost confecționat de un bijutier a cărui identitate este cu totul incertă, astfel încît proveniența sa moldovenească rămîne de dovedit.

2. Denumirea de taler este improprie; i s-a zis astfel, datorită mărimii diametrului, apropiat de acel al talerilor de argint contemporani, care era de 40 mm, în general.

3. Pe avers, sînt reprezentați Sf. Nicolae, patronul lui Nicoară, Iisus și Maica Domnului, imagini religioase, fără nici o legătură cu efigiile principilor români emitenți de monede, efigii care au făcut obiectul celor două comunicări mai înainte citate.

¹² Aceste hașuri, ca de altfel nici bordurile perlate ale aversului și ale reversului, nu au fost reproduce în desenele ce figurează în albumul manuscris de la Biblioteca Saltikov-Șcedrin din Leningrad; v. Valerian L. Ciofu, *op. cit.*, p. 461 și 466.

¹³ Redăm lectura textului după A. A. Kunik și P. A. Sârcu, *Despre originea românească a așa numitului taler de aur al prințului rus Cholmsk*, în *RIAE*, 1, 1883, p. 243.

¹⁴ Pentru identificarea lui Nicoară, vezi A. A. Kunik și P. A. Sârcu, *op. cit.*, p. 244; I. Tanoviceanu, *Talerul zis al Principelui Holmski*, în *Revista din Iași*, 1, 1908, p. 183—188; Valerian L. Ciofu, *op. cit.*, p. 463—464; Aurel H. Golimas, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, Voievod al Moldovei*, București, 1980, p. 26—27.

4. Tehnica folosită pentru confecționarea acestui medalion — turnare și apoi gravare manuală sau turnare și cizelare — este total deosebită de aceea la care s-a recurs aproape întotdeauna și în orice caz în secolul XVII, pentru emiterea de monede; acestea erau bătute, cu ajutorul unor tipare. Aceasta a fost tehnica adoptată și în monetăria de la Suceava, la redeschiderea ei sub domnia lui Dabija Vodă, fapt la care se referă recenzentul. Nu este însă nici o legătură între confecționarea unui medalion-bijuterie, cu caracter de unicat, și baterea de monede.

5. În ultimă analiză, „talerul lui Nicoară” ar putea fi considerat ca o medalie de interes privat, confecționată la cererea lui Nicoară pentru a fi oferită soției sale, ca dar de nuntă sau cu prilejul unei aniversări oarecare, între anii 1616 și 1620. Este deci o mărturie de mare preț, ce ne dezvăluie mentalitatea și rafinamentul gustului unui boier moldovean de la începutul secolului XVII. Dar aceasta nu-l îndreptățește pe recenzent să asocieze acest medalion unei tematici complet diferite, cu delimitări precise de ordin juridic, economic și artistic.

În lumina acestor considerații, intervenția noastră din ședința Secției de Numismatică de la 11 august 1980 apare ca deplin justificată și nu mai poate fi taxată ca „întîmpinare de stricte clasificări”, cum a apreciat-o, fără nici un temei, recenzentul nostru.

Redăm, în anexă, pentru o mai amplă documentare, bibliografia completă privitoare la „talerul de aur” al marelui vornic Nicoară.

ANEXA

Bibliografia lucrărilor privitoare la „talerul lui Nicoară”

1. Baron S. DE CHAUDOIR, *Aperçu sur les monnaies russes et sur les monnaies étrangères qui ont eu cours en Russie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, St. Pétersbourg F. Bellizard — Paris, F. Bellizard Dufour, vol. I, 1836, p. 113—114; vol. III, Recueil de planches, 1837, tabela 3, fig. 1.
2. * * * *Sobranie russkikh medalej*, St. Petersburg, 1840, p. 1, nr. 3 (citată după V. PUIU, *op. cit. infra*, sub nr. 5, p. 139, nota 1).
3. A. A. KUNIK, [comunicare în ședința Academiei de Științe din Sankt Petersburg], în *Zapiski Akademii Nauk*, XV, Protocoalele, 1868, p. 138—139 (citată după A. A. KUNIK — P. A. SĂRCU, *op. cit., infra*, sub nr. 4, p. 243).
4. A. A. KUNIK — P. A. SĂRCU, *Despre originea românească a așa numitului taler de aur al prințului rus Cholmski*, în *RIAF*, 1, 1883, p. 243—244.
5. V. PUIU, „Un taler de aur valah din 1493”, în *Revista din Iași*, 1, 1908, p. 138—142.
6. I. TANOVICEANU, *Talerul rus al Prințului Holmski*, *ibidem*, p. 183—188.
7. N. DOCAN, *Studii privitoare la numismatica Țerii-Românești. I. Bibliografie și documente*, în *AARMSI*, seria a 2-a, 32, 1909—1910, p. 516.
8. CONST. MOISIL, *Două monumente vechi moldovenești. Talerul marelui vornic moldovean Nicoară*, în *CNA*, 2, 1921—1922, p. 5—9+ilustrații.
9. I. G. SPASSKII, *Ocerki po istorii russkoi numizmatiki*, în *Numizmatičeskii Sbornik* (Moscovă), 1, 1955, p. 47—48 și pl. XI, cu completări de bibliografie rusească la p. 47, notele 3—4 (citată de VALERIAN L. CIOFU, *op. cit., infra*, sub nr. 10, p. 467, nota 2, dar cu precizările noastre).
10. VALERIAN L. CIOFU, *Talerul de aur al lui Nicoară, marele vornic al Țării de Sus a Moldovei de la începutul secolului al XVII-lea*, în *BSNR*, 70—74, 1976—1980, p. 461—468+ilustrații.
11. AUREL H. GOLIMSA, *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă, Voievod al Moldovei*, București, 1980, p. 27 și pl. 5 (nenumotată).
12. VALERIAN L. CIOFU, [Intervention], în: *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées...*, Bucarest, 1981, p. 98—100 și pl. XVI, fig. 3.